

**XALQ AMALIY SAN'ATIDA GULLI GIRIX NAQSH
KOMPOZITSIYALARI VA ULARNING TURLARI, NAQQOSHLIK
MAKTABLARI**

Suyunov Navro'z Alisher o'g'li

Qarshi Davlat universitetining pedagogika institute 2-kurs magistri

navruz.suyunov.n@gmail.com

ANNOTATSIYA

Badiiy naqqoshlik san'ati hozirgi kunda keng tus olmoqda. Matbuot, radio, televideniye, kino orqali kishilar ana shu san'at namunalari va uning xalq ustalari bilan tanishmoqdalar. Bu san'atkorlar orasida O.Qosimjonov, Ye.Raufov, A.Boltayev, S.Norqo'ziyev, A.Azimov, A.Isayev, B.Abdullayev, T.To'xtaho'jayev, J.Xakimov, Z.Bositxonov, M.To'rayev, T.Ahmedov, K.Karimov, A.Ilhomov va boshqalar bor. Xalq ustalarimizning, ulardan ta'lim olgan shogirdlarning ishlarini Toshkentdagi amaliy san'at muzeyida, ko'rgazma zallarida, badiiy salonlarda, shuningdek, turar-joy va jamoat binolarida, masalan, Toshkent Davlat sirki, Alisher Navoiy nomidagi opera va balet teatri, Milliy akademik drama teatri, Temuriylar tarixi muzeyi, Oliy Majlis va Shahar Hokimiyati binolari, metro stansiyalari, mehmonxonalar, kabi ma'muriy va maishiy inshootlarda ko'rish mumkin. Hozirgi vaqtda maktablarda va maktabdan tashqari muassasalarda to'garaklar tarmog'ini iloji boricha kengaytirish vazifasi qo'yilmoqda. Xalq naqqoshlik san'atini o'rganish o'quvchilarda badiiy didni, mehnatsevarlikni rivojlantirishga va qator foydali bilim hamda malakalarni tarkib toptirishga xizmat qiladi. Ularning ijodiy qobiliyatlarini aniqlash va o'stirishga yordam beradi.

Kalit so'zlar: naqqosh, maktab, gulli girih, kompozisiya, nafis

**HISTORY AND DEVELOPMENT OF PAINTING ART AND LEADING
ARTISTS IN UZBEKISTAN
ABSTRACT**

The art of artistic painting is gaining popularity nowadays. Through the press, radio, television, cinema, people get acquainted with these art examples and their folk masters. Among these artists are O. Kasimjonov, Ye. Raufov, A. Boltayev, S. Norkoziyev, A. Azimov, A. Isayev, B. Abdullayev, T. Tokhtaho'jayev, J. Khakimov, Z. Bositkhanov. , M. Torayev, T. Ahmedov, K. Karimov, A. Ilhomov and others. The works of our national masters and their apprentices can be seen in the Museum of Applied Arts in Tashkent, in exhibition halls, art salons, as well as in residential and public buildings, for example, Tashkent State Circus, Alisher Navoi Opera and Ballet Theater, National Academic can be seen in administrative and domestic facilities such

as drama theater, Timurid History Museum, Oliy Majlis and City Hall buildings, metro stations, hotels, etc. Currently, the task is to expand the network of clubs in schools and extracurricular institutions as much as possible. Studying folk art helps students to develop artistic taste, hard work and acquire a number of useful knowledge and skills.

Keywords: painting, school, flower garden, composition, elegant

KIRISH

Hozirgi vaqtda maktablarda va maktabdan tashqari muassasalarda to'garaklar tarmog'ini iloji boricha kengaytirish vazifasi qo'yilmoqda. Xalq naqqoshlik san'atini o'rganish o'quvchilarda badiiy didni, mehnatsevarlikni rivojlantirishga va qator foydali bilim hamda malakalarni tarkib toptirishga xizmat qiladi. Ularning ijodiy qobiliyatlarini aniqlash va o'stirishga yordam beradi.

ASOSIY QISM:

Naqqoshlik maktablari. Xonliklar davrida xalq amaliy san'ati ustalari Xiva, Qo'qon, Buxoro, Samarqand kabi shaharlarga yig'ila boshladilar. Ko'pincha Farg'ona va Buxoro naqqoshlari Samarqandga, Qo'qon, Marg'ilon ustalari Toshkentga kelib ko'pgina binolarni bezar edilar. Bu esa naqqoshlik maktablarining yanada rivojlanishiga, o'ziga xos kompozitsiyalarning yaratilishiga, ranglar majmuasini yanada boyitishda juda katta rol o'ynaydi. Lekin bu naqshlar bir-biriga o'xshasada, har bir naqqoshlik maktabi o'zining alohida kompozitsiyasi, ish uslubi, rang koloriti bilan ajralib turadi.

Toshkent naqqoshlik maktabi. Toshkent naqshlari o'zining nafisligi va ranglarning bir-biriga asta-sekin o'tishi, aniq bir koloritga qat'iy rioya qilinishi, geometrik va o'simliksimon naqshlarning ko'p ishlatilishi bilan ajralib turadi. Naqshlar ko'pincha yashil gammada ishlanadi. Islimiy naqshlarda oygul, paxta, bofta, uch barg, shukufta, bargli gul va boshqa elementlar aniq stillashtirilgan murakkab girih naqshlari ham keng qo'llanilgan.

Naqqosh ustalardan Olimjon Qosimjonov, Yoqubjon Raufov, Jalil Xakimov, Toir To'xtaxo'jayev, Zokir Bositxonov, Maxmud To'rayev, Anvar Ilhomov, Komil Karimov, va boshqalar Toshkent naqqoshlik maktabi asoschilaridirlar.

Yo.Raufov tojik naqqoshlik maktabining ananalarini saqlagan holda ajoyib kompozitsiyalar yaratgan. Ijodkor o'zbek-tojik naqshlarining boy madaniy merosidan mohirona foydalanib, ko'pgina islamiy va geometrik naqsh kompozitsiyalarini yaratdi. Uning naqshlari ranglarining yorqinligi hamda bir-biriga uyg'unligi bilan ajralib turadi. U o'z kompozitsiyalarida yangi-yangi elementlarni kashf etgan. Yo.Raufov naqshlarni bo'rttirib, kundal texnikasidan ham foydalandi. T.To'xtaxo'jayev murakkab uslubdagi naqsh kompozitsiyalarini tuza olgan. Ustaning oltinsimon-jigarrang koloritdagi naqshi Toshkent naqqoshlik maktabining rivojlanishida qo'yilgan yangi bir qadam bo'ldi.

O'zbek naqqoshlik maktabini rivojlantirishda samarali hissa qo'shgan Olimjon Qosimjonovning talantli shogirdi, naqqoshlik bo'yicha o'ziga xos maktab yaratgan, juda ko'p shogirdlarning ustози - O'zbekiston xalq rassomi Jalil Xakimovdir. Ota-bobolarimizni qadimdan yaratib kelgan naqshlarini qayta tiklashda ustaning xizmatlari kattadir. J.Xakimovning naqshlarini e'tibor berib kuzatsak, undagi naqshlar elementlarga boyligi, aniq, rovonligi, yorqin yashil koloritda bo'lishi bilan ajralib turadi. U gulli girih kompozitsiyalarini juda ko'p ishlagan. J.Xakimov o'zbek milliy naqqoshlik san'ati an'alarini puxta egallagan, uni samarali davom ettirgan san'atkordir. Usta naqshlagan xontaxta, kursi, quticha va boshqa buyumlar dunyoning ko'pgina davlatlarida yuqori baholangan. Uning ijodi Sharq an'alari ruhida rivojlandi, tarixda o'chmas iz qoldirdi.

Xiva naqqoshlik maktabi. Xiva naqshi Samarqand, Toshkent, Farg'ona, Buxoro naqshidan tubdan farq qiladi. Xiva naqshida asosan zangori va yashil ranglar juda ko'p ishlatilgan. Islimiy naqsh kompozitsiyasida novda, marg'ula, shukufta, barg, no'xat, gul, oddiy oyguldan tashkil topadi. Ko'pincha yulduz hosil qiluvchi girihlar ishlatilib, orasi spiralsimon islamiy naqsh bilan boyitilgan. Xiva naqshlari umuman madoxilli naqshlar asosida tuziladi. Islimiy naqsh esa spiralsimon mayda qilib ishlanadi. Xiva naqqoshlik maktabining yorqin namoyandalari Abdulla Boltayev, Ro'zimat Masharipov, Odamboy Yoqubov, Eshmurod Sapayev va boshqalar.

Buxoro va Samarqand naqqoshlik maktablari. Buxoro naqshi kompozitsiyalarining murakkabligi va jozibadorligi bilan ajralib turadi. Buxoro naqshlarida murakkab girihlar aniq va puxta o'lchamda ishlatilishi, o'simliksimon naqshlarning yaproq, meva, gul barglar ritmiga alohida e'tibor berilishi bilan farqlanadi.

Samarqand naqshlari Toshkent, Farg'ona naqshlariga o'xshab ketadi. Samarqand naqshlari o'ta guldorligi, barg va gullarining o'ta harakatchanligi, jonliligi bilan farq qiladi. Naqshlar avval zangori, keyin esa yashil rang gammasida ishlangan.

Usta Rahmonqul, usta Jamoliddin, usta Abduzoxid, usta Sharif, usta Alimjon, usta Boqi, keyinchalik usta Jalol va Bolta Jalilovlar kabi naqqoshlar Samarqand naqqoshlik maktabini yaratilishiga asos soldilar va uning rivojlanishiga ulkan hissa qo'shdilar.

O'zbekiston xalqlarining tarixi, qadriyatlarini, ilm-fan madaniyati durdonalarini har tomonlama ilmiy o'rganish va tahlil etish Qoyat muhimdir. "Bugun bizning oldimizga shunday tarixiy imkoniyat paydo bo'ldiki, - degan edi Jumladan, yoshlarga ta'lim-tarbiya berishda madaniyatimiz, qadriyatlarimiz, milliy san'atimiz namunalaridan, ota-bobolarimiz tomonidan yaratilgan va butun jahonga mashhur bo'lgan ajoyib san'at namunalaridan keng foydalanishga katta ahamiyat berilmoqda.

Ajdodlarimiz tajribalari yoritilgan adabiyotlarni ham yetarli deb bo'lmaydi. Bundan tashqari ajdodlarimiz boy tajribalarini hozirda hunar o'rgatilayotgan joylarda

chunonchi: oliy o'quv yurtlari, o'rta maxsus kasb-hunar ta'lim muassasalarida, shaxsiy usta-shogird asosida o'rgatilayotgan ustaxonalarda, qo'shimcha ta'lim muassasalarida usta va shogirdni sharqona odobi to'liq o'rgatilmaligi o'quvchi-yoshlarimizni ahloq-odobiga va bilim darajasiga, umuman ular ma'naviyatining shakllanishiga salbiy ta'sir ko'satayotganligining guvohi bo'lamiz.

Shuning uchun ajdodlarimiz qoldirgan ma'naviy merosidan to'g'ri va unumli foydalanish lozim. Shunda ajdodlarimiz ma'naviy merosiga bo'lgan hurmat-e'tibor kuchayadi; o'z ota-onasiga, ustoziga, o'rtoqlariga, xullas, insonlarga bo'lgan hurmati oshadi; ularning shu hunarni qiyomiga yetkazib o'rganishlarida asos bo'lib xizmat qiladi.

O'zbek xalq amaliy san'ati qadimiyligi, madaniyatining boy hamda serqirraligi bilan butun dunyoga mashhurdir. Samarqand, Buxoro, Xiva, Termiz, Toshkent, Farg'ona va boshqa shaharlardagi har bir tarixiy obida, har bir xalq amaliy bezak san'ati namunasi ajdodlarimiz tomonidan yaratilgan takrorlanmas, bebaho san'at asarlari bo'lib, jahon madaniyati dundonalari qatoridan o'rin olgan.

Asrlar davomida orttirilgan madaniy va ma'naviy boyligimiz, xususan, o'zbek xalq amaliy bezak san'atining eng ko'p rivojlangan turlari: naqqoshlik, ganchkorlik, yog'och o'ymakorligi, toshtaroshlik, suyak o'ymakorligi, kandakorlik, pichoqchilik, zargarlik, kashtachilik, ustalarning haqiqiy asl nomlari, o'ziga xos maktablari, yaratgan uslublari sobiq Sho'ro tuzumi davrida asta-sekin yo'qolib ketish xavfi ostida qolgan edi.

Bugungi kunda mustaqil respublikamizda xalqimizning asrlar bo'yi yaratgan ijodiy mehnati natijasida yaratgan amaliy bezak san'atini ko'z qorachig'iday saqlash, qadrlash, ulardan amaliy foydalanish, ular orqali yoshlar estetik didini o'stirish hamda yuksak madaniyatli kishilar qilib tarbiyalashga keng imkoniyatlar ochildi. Al-Farobiy, Abu Rayxon Beruniy, Abu Ali Ibn Sino, Al-Xorazmiy, Imom Buxoriy, Bahovuddin Naqshband, Ahmad Yassaviy, Alisher Navoiy, Kamoliddin Behzod, Zahiriddin Bobur kabi jahonga mashhur olim, shoir va musavvirlar go'zallikka intilishga chaqirganlar. Bobomiz Amir Temur hunar va ilm egalari, yirik mutaxassis olimlar yordamiga tayanib matematika, geometriya, me'morchilik, astronomiya, adabiyot, tilshunoslik, tarix, musiqa, tasviriy san'at va xattotlik kabi sohalarni rivojlantirishga katta axamiyat berdi. Shaharlarning har tomonlama chiroyli va ulug'vor qilishga intilgan.

IX-X asrlarda Turonda naqqoshlik san'ati jadal rivojlandi. Me'morchilikda g'isht qadab naqsh solish yuksak darajada taraqqiy etdi. Binolarning ichki tomonlariga ganch, yog'och o'ymakorligini qo'llash yuksak rivoj topdi. Ayniqsa, maqbaralarning peshtoqlari devor va ravoqlari ganch naqshlar bilan juda nafis bezatilgan.

Amir Temur, Alisher Navoiy, Abu Rayxon Beruniy, Abu Ali Ibn Sino, Al-Xorazmiy, Nizomiy Ganjaviy, Nosir Hisrav, Kamoliddin Behzod, Maoniy, Firdavsiy, Umar Hayyom, Bobur kabi jahonga mashhur olim, shoir va naqqoshlar binolarimizni

kishilar hayolini o'ziga tortuvchi, tabiatning go'zal manzaralariga monand naqshlar bilan bezashga chaqirganlar. Kishilarni go'zallik bilan yaqin do'st, birodar bo'lishga undaganlar.

Chunonchi, Samarqandning eski shahar markazi, ya'ni Registonda savlat to'kib turgan Sherdor madrasasiga bir nazar solaylik. Uning peshtoqlari, bahaybat gumbazlari va chiroyli minoralari, rang-barang sirli koshinlari hamda nafis, hashamatli, dabdabali ishlangan jimjimali qoplamasi kishini hayratga soladi. Ushbu madrasa boshqa me'moriy yodgorliklar singari o'z mazmuniga va tarixiga ega.

XULOSA:

Buxorodagi Ashtarxoniylardan Muhammad Imomqulixon davrida xonning eng ishonchli hamda yaqin kishi, ya'ni Samarqand hokimi Yalangto'shbiy Bahodir nihoyatda boyib ketgandan so'ng, Samarqand Mirzo Ulug'bek nomidagi madrasaning qarshisida 1629-1636 yillarda zamonasini, mu'jizasi hisoblangan Sherdor madrasasini qurdirgan. Bu ajoyib bino shaharning ko'rkiga ko'rk qo'shib, barcha shoiru-olimu, ulamo-yu fuzalolar va shahar xalqining olqishiga sazovor bo'ladi. Yalangto'shbiy Bahodir me'mor Abdu Jabbor oldiga hyech bir narsada o'zining ulug' ajdodlaridan qolishmasligini naqsholar orqali xalqqa yetkazish vazifasini qo'ygan. San'at kalitini egallagan mashhur me'mor o'z oldiga qo'yilgan falsafiy fikrni naqsh tili bilan xalqqa unsiz ovozda yetkaza bilgan. Sherdor madrasasining bosh fasadi jozibali chiqqan bo'lib, uning peshtoqi mutanosib (simmetrik) qilib ramziy naqshlar bilan bezatilgan, qizg'ish zarhal yo'lbarssimon sherlar nozik ohularga quvib yetib tashlanayotgan va ularning yurtidan kulib turgan odam qiyofali quyosh esa zarhal yog'du bilan hoshiyalangan. Ularning atroflariga islmiy naqshu nigorlar ishlangan.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Shodiev N. Sh. «Yangi pedagogik texnologiyalar» Samarqand -2005. 67 bet.
2. H.Egamov Buyoqlar bilan ishlash. –T.: O'qituvchi, 1981. 116 bet.
- 3.Koburn. F, Makkormik P. Corel DRAW 9 – SPB 2000 g.
- 4.Tays. A. Photoshop – 5,5 SPB , .2000 g.
- 5.Foli Dj. Val Dem.A. Основы интерактивной машинной графики. -M.: 1985.
- 6.KotovYu.K. Geometricheskoye konstruirovaniye i mashinnaya grafika. -M.:1987.
- 7.S.I. Raxmonkulova. IBM PC shaxsiy kompyutyerida ishlash . -T.: 1996
8. «Axborotlashtirish haqida» O'zbekiston Respublikasi qonuni. -T.: 1993. 7- may.
9. O'zbekiston Respublikasi ta'lim sohasini axborotlashtirish kontseptsiyasi. Loyiha. O'zbekiston «O'qituvchi» 2004. 9 aprel.
10. «Kompyuterlashtirishni yanada rivojlantirish va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarni joriy etish chora- tadbirlari to'g'risida» O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2002 yil 6 iyundagi 200- sonli qarori.
11. "2001-2005 yillarda kompyuter va axborot texnologiyalarini rivojlantirish.

"Internet" ning xalqaro axborot tizimlariga keng kirib borishini ta'minlash dasturini ishlab chiqishni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida" gi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 23. 05. 2001 yildagi qarori.

12. Axborot tizimlari va texnologiyalari: Oliy o'quv yurtlari talabalari uchun darslik //Mualliflar jamoasi: S.S.G'ulomov, R.X.Alimov, X.S.Lutfullaev va boshqalar - Toshkent.: «Sharq». 2000.